

Testvéreink, az állatok

Karácsony előtti gondolatok evolúcióról, teremtésről és megtestesüléséről

Mészáros Lukács

Kedves Szülők és Diákok!

Tizenhárom évvel ezelőtt Pintér Gábor, az akkor még köztünk élő, híres tanárunk, Ernő atya testvére megkért, hogy tartsak egy előadást a dunaharaszti egyházközség által szervezett estek egyikén. Noha akkor még csak október volt, a téma a karácsonyra való felkészüléshez kapcsolódott. Most, 2013 karácsonya előtt szeretném közreadni ezeket a régi gondolatokat, amelyeket elsősorban Szent Ferenc atyánknak az egész Teremtés iránt érzett testvéri szeretete ihletett.

Úgy gondoltam, hogy semmit sem teszek hozzá az előadás szövegéhez. Sőt, inkább lefaragtam mindazt, amit tanítványaim már – remélhetőleg – jól megtanultak: az ember és az állatok biológiájával és törzsfejlődésével kapcsolatos szaktudományos eredményeket. Gyakorlati okokból (helytakarékoság miatt) kihúztam ezeket a szövegből és csak egy-egy mondattal utaltam rájuk. Így sikerült az egyébként két órás előadás szövegét közölhető méretűre zsugorítani.

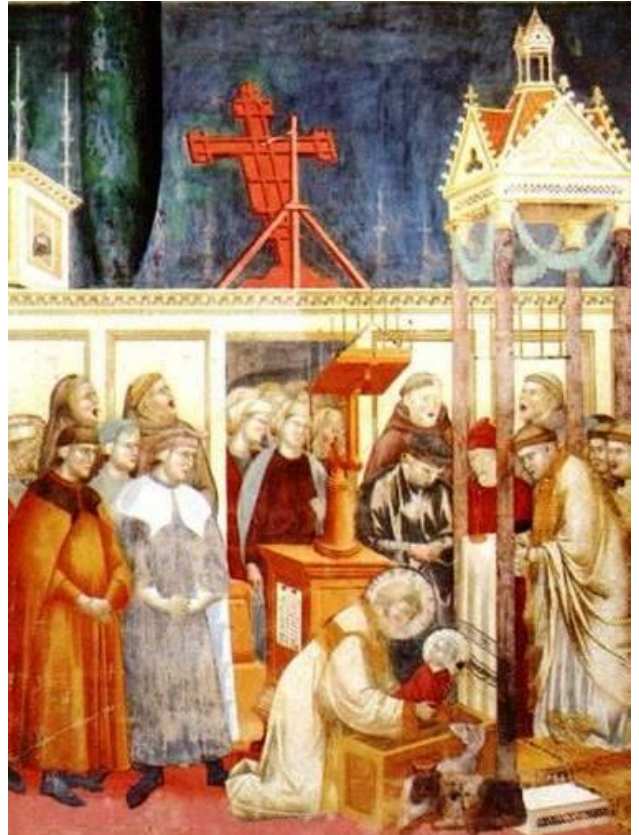
Remélem, hogy talán sikerül Szent Ferenc Atyánk egyik legmaradandóbb kezdeményezését, a jászolban az emberiség számára két szelíd állat között megjelenő Kis Jézus képét egy kicsit más oldalról is megvilágítanom.

A 2000. október 22-én, Dunaharaszttiban elhangzott előadás kivonata

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Mindenekelőtt szeretném megköszönni, hogy ma este itt lehetek. Két okból is megtisztelőnek érzem, hogy a mai előadást én tarthatom: egyrészt mindig nagy öröm ilyen igényes közönség előtt beszélni, másrészt, mert bár méltatlanul, de olyan jeles előadók sorát folytathatom, mint Popper Péter, vagy Weissmahr Béla.

Előre kell bocsátanom, hogy az itt átadott gondolatok magvát Bagyinszki Ágoston ferences teológus barátommal folytatott beszélgetésekben alakítottuk ki, a gyakorlatban is megvalósítva ezáltal a természettudomány és a teológia párbeszédének egy inspiráló kis műhelyét. Ő a teológiai szempontok következetes megformálásában járult hozzá az alábbi gondolatokhoz.

Engem hívó emberként és egyben természettudósként megérint mindaz, amit az élővilág szépsége, sokfélesége, csodálatos struktúrája és rendezett működése mond el nekünk a Teremtő Isten irántunk érzett szeretetéről. Ezért bátorkodtam a saját gondolataimat is beleszőni az előadásba.

Fő irányvonalnak azt a gondolatot választottam, hogy Szent Ferenc nemcsak minden embert, de a többi teremtménnyel együtt minden állatot is testvérének tekintett. A gubbiói farkas esetében észreveszi, hogy az nem rossz, csak a természetének megfelelően kell szeretni, hiszen táplálékra van szüksége. Az állatok valódi értékének legszebb bemutatása azonban az, amikor Ferenc a betlehemi megtestesülés grecciói megjelenítésekor az ökröt és a szamarat odaállítja jászol mellé.

Az evolúciós felfogás értelmében az állatokat - mint a karácsonyi Örömhír szerényebb részeseit - szintén megilleti valamilyen hely a betlehemi jászolnál. Assisi Szent Ferenc intuitív, misztikus látásmódja tehát ugyanúgy a betlehemi jászol grecciói megjelenítéséhez vezet minket, mint a mai természettudományos világkép hitbeli értelmezése.

Mondanivalóm két tudományterületet érint: a természettudományt és a teológiát. Ezt a két diszciplínát sok ember ellentétesnek gondolja. Bevezetésként szenteljünk ezért egy-két gondolatot annak, hogy milyen viszonyban állhat egymással természettudomány és teológia.

A természettudomány és a hit viszonyáról

Sokféleképpen próbálták már meghatározni természettudomány és a hit (vagy a hittudomány) egymáshoz fűződő kapcsolatrendszerét. A legfontosabb próbálkozások közül négy típussal találkozhatunk leggyakrabban:

1. típus: *A tudomány mozgásterét a hitnek kell meghatároznia.* Általában abban jelentkezik, hogy a hívő ember a teremtéssel kapcsolatos természettudományos eredményeket kétkedéssel, gyanakvással fogadja. Fundamentalisztikus keresztény felekezetekre, szektákra, mozgalmakra jellemző. Gyakran visszavezethető arra a tévhitre, hogy a Szentírást minden vonatkozásban szó szerint kell értelmezni. Megtalálható ez a vélekedés a védikus világszemléletből táplálkozó neokreacionista irányzatoknál is.
2. típus: *A tudománynak és a teológiának nincs köze egymáshoz, nem ugyanazon a síkon mozognak, tehát nem ütközhetnek egymással.* A gyakorlati élet szintjén sokan élik át hitüket és tudásukat ilyen kettős világnak. Sok természettudós így próbálja elkerülni a feszültséget hite és szakmája közt.
3. típus: *Ahol a természettudomány kudarcot vallott, ott következik a hit szerepe.* A tudomány „fehér foltjaira” épít és azoknál az eseményeknél feltételezi az isteni beavatkozást, ahol jelenleg még nem szolgálhatunk természetes magyarázattal. Ez a gondolkodásmód teológiai és természettudományos szempontból egyaránt módszertani hibát követ el.
4. típus: (amely szerint a következőkben gondolkodni fogunk): *Közvetlen konfliktus teológia és természettudomány között nem lehetséges, de a közvetett kapcsolat megvan a tudomány és a hit világa között.* Nem ellentmondónak, hanem egymást kiegészítőnek bizonyulnak.

Ahhoz, hogy a hívő ember a vallás igazságait megértse és kibontsa, szüksége van egy bizonyos világgépre, amelyet az adott kor világgépéből kölcsönöz. Ez a világgép azonban a tudomány fejlődése folytán változik; általában lassan, néha azonban ugrásszerűen. Ilyenkor a hívő ember szükségszerűen feszültséget érez a hitigazságok értelmezése és az új tudományos felfedezések megállapításai között. De az ellentét tulajdonképpen nem a hit igazsága és a természettudományok igazsága között áll fenn, hanem az új világgép és a régi világgép között, amelyben a hitigazságokat értelmezték és megfogalmazták.

Természettudományos képünk fejlődése - egyebek mellett - egészen új megvilágításba helyezte az ember és az állatok viszonyát is. A természettudomány azonban az emberi jelenség egyetlen oldalát sem tudja önmagában teljesen kimeríteni. Ennek oka, hogy az emberben az anyagi tulajdonságok mellett elválaszthatatlanul jelen vannak a transzcendens vonások is. Tehát ha nem akarunk egy számunkra fontos jelenséget bántóan egyoldalúan értelmezni, akkor a teológiának is beszélnie kell az ember-állat

viszonyról. A fentebb felvázolt koncepciók közül az utolsó szerint érdemes ezt a viszonyt a teológiának a mai természettudományos fogalmakkal összhangban is megfogalmaznia.

Vallásos ellenérzések az ember evolúciós eredetével kapcsolatban

A szaktudósok számára egyre biztosabbnak tűnik az a megállapítás, mely szerint az emberiség földtörténeti távlatokban - igen-igen régen - az állatvilágból emelkedett ki. Nemcsak hogy ősei állatok voltak, de az ember ma is sok olyan vonást hordoz, amelyek az állatokkal való rokonságra utalnak. Az emberi törzsfjlődés biológiai szempontból nem látszik sajátosnak, semmi sem utal arra, hogy kivételes módon ment volna végbe.

Nemcsak az őslénytan, de az anatómia és az élettan, a sejtbiológia és a biokémia, a genetika és az evolúciókutatás, vagy az etológia eredményei egyaránt erre utalnak.

Hittani műveltségünk megóv minket attól, hogy a bibliai teremtéstörténetben hitigazságok helyett természettudományos magyarázatokat keressünk. Ugyanakkor a gondviseléssel kapcsolatos vallásos tapasztalatunk és (jó esetben) közvetlenül megélt személyes Isten-kapcsolatunk a kivételezettség érzését táplálja bennünk. Tisztában vagyunk azzal, hogy a természettudományos emberkép önmagában nem elégséges teljes valónk leírásához. Emiatt akarva vagy akaratlanul (a bevezetőben említett 3. típusnak megfelelően) minden olyan „homályos lépésbe” belekapaszkodunk, amelyben a természettudományos magyarázat nem bizonyul kielégítőnek, hogy kivételes Isteni beavatkozást láthassunk.

Vajon lehetséges-e, hogy egy új bizonyíték felborítja azt a rendszert, amelyet ma az élővilág kialakulásával és fejlődésével kapcsolatban fő koncepciónak tekintünk? A természettudomány egyetlen bizonyítékot sem vet el pusztán azért, mert az nem illik bele az eddigi elképzelésekbe. Elvben igen, lehetséges lenne ilyen bizonyíték előkerülése, de a gyakorlatban nagyon kicsi a valószínűsége. Hozzátenném: épp olyan kicsi, mint annak, hogy a világűrbe jutva azt látjuk, hogy a Föld - annak ellenére, hogy évszázadokon át számtalanszor körülhajóztuk - mégiscsak lapos. Mindaz az ismeretanyag, amit a föld- és élettudományok évszázadokon át összegyűjtöttek, megmagyarázhatatlanná válna, ha megdőlné az evolúciós koncepció.

Abban az időben, amikor még nem voltak űrfelvételek, hogy a Földet közvetlenül megfigyelhessük, csak közvetett bizonyítékok voltak "gömb alakjára". Mégis, elképzelhetetlen lett volna az ellenkezője, hiszen a hajósok e koncepció szerint sikeresen tudtak navigálni. Később kiderült, hogy a Föld nem is gömb, hanem "forgási ellipszoid", vagy még pontosabban "geoid" alakú. A fő koncepció tehát fejlődött, de alapjában nem változott meg. Akik bíztak benne, legtöbbször életüket, sikeres hazatérésüket köszönhatték neki. Csak olyan következtetéseket vontak le belőle, amelyeket kidolgozottságának mértéke megengedett (például, hogy a Föld körülhajózható).

A természettudomány eredményeiben nem kell, sőt nem is szabad *hinni*. A természettudomány nem mutat fel abszolút téziseket, tévedni képes és a saját eredményeit folyamatosan meghaladja. De nem is ígér megdönthetetlen tételeket: Eredményeit kínálja fel és ellenőrzésre kész. Csak akkor állít valamit, ha adatait sokszor ellenőrizte, állításait megfelelően alátámasztotta. *Éppen ezért*, a hit helyett, megérdemli a *bizalmat*.

Olyan ez, mint egy gigantikus puzzle-játék. Sok ezer, százezer, vagy millió darab már a helyén van. Néhány még hiányzik, de ezek miatt kár lenne feltételezni, hogy az eddig kialakult kép alapján hibás, vagy, hogy a hiányzó darabok soha nem lesznek meg.

Nagy nehézséget jelent, hogy a természettudomány fejlettségének jelenlegi szintjén a nem szaktudós számára nehezen látható át, hogy milyen mélyen is ismerjük például az evolúció mélyén munkálkodó genetikai mechanizmusokat, vagy, hogy mi mindent tudunk a molekuláris törzsfák alapján. Jóval több a puzzle helyrekerült darabja, mint a hiányzó.

Ha pedig úgy gondolkodnánk, hogy mindaddig nem tudjuk elfogadni például az élő sejt spontán földi megjelenését, vagy mondjuk az emberi agy evolúciós kialakulását, amíg ezt a természettudomány maradéktalanul meg nem magyarázta, akkor oktanul kétkednénk Isten mindenhatóságában. Vajon miért ne tudott volna olyan világot teremteni, amelyben a természeti törvények – az Isteni Tervnek megfelelően – mindezt létrehozzák?

Véletlen, vagy szabadság?

Az evolúció keresztény filozófiai és teológiai értelmezésének legtöbb feszültséget okozó kérdése a véletlenek szerepe. A paleontológusoknak és az evolúciókutatóknak ragaszkodniuk kell ahhoz, hogy a véletlen igenis szerepet játszik az élővilág változásában. Hiszen az evolúciós változások háttérében a genetikai anyag véletlen megváltozása következtében létrejött polimorfizmus áll. Ebből a sokféleségből vagy eleve véletlenszerűen (pl. genetikai sodródással), vagy a szelekció segítségével választódik ki a következő nemzedék genetikai eloszlása. A szelekció a környezet függvénye, amely szintén nem állandó, és változásait ismét csak véletlenszerűen tekinthetjük. Megjegyzendő, hogy a természettudomány a véletleneket nem ok nélküli eseményeknek tekinti, hiszen minden jelenségnek megvan az oka. De az okok ebben az esetben random módon fordulnak elő, megjelenésük jelentős részben kiszámíthatatlan.

Karácsony környékén, amikor azt ünnepeljük, hogy Isten üdvözítő tervének megfelelően a Kis Jézus megszületett a világban, különösen nehéz elfogadnunk a véletlenek szerepét az emberhez, végső soron Krisztushoz vezető út formálódásában.

A problémára olyan megoldási kísérlet kell keresni, amely Isten „nagyvonalúságának” és a világ természetének egyaránt megfelelő. Véletlenek helyett célszerűbb szabadságról beszélnünk. Olyan szabadságról, amelyet Isten az anyagi világnak adott, hogy saját természete szerint jusson el céljához, az emberiségen keresztül megvalósuló Isteni Megtestesüléshez.

A megoldás keresésében nagy segítségükre van Joannes Duns Scotus (1265-1308), a ferences skolasztikus filozófia és teológia legkiemelkedőbb gondolkodója. Ő a megtestesülés misztériumával kapcsolatban az beszél emberi akarat szabadságáról.

Duns Scotus szerint az emberi szabadság legnagyobb hatása abban áll, hogy befolyásolni tudta Krisztus megtestesülésének módját. "Azt kell vallani, Krisztus megtestesülése nem alkalmoszerű szándék következménye volt, hanem olyan, amelyet Isten önmagában szándékozott megvalósítani, mint céljához legközelebbi dolgot, olyannyira, hogy akár vétkezett volna Ádám, akár nem, Krisztus mégiscsak eljött volna. ... Ha az ember nem vétkezett volna, a megváltást sem kellett volna véghezvinni."

Szerinte tehát az emberi szabadság nem változtatta meg az üdvtörténet célját és beteljesülését (Krisztus megtestesülését), de nagymértékben befolyásolta annak módját. Az ember tehát szabad akaratával nem csak saját sorsát befolyásolja, hanem az egész üdvtörténetet.

A természettudományok eredményeit figyelembe véve azt kell mondanunk, hogy Isten a teremtésben nemcsak céllal, de szabadsággal is felruházta a világot. A világ rendelkezik azzal a Teremtő által rá ruházott képességgel, hogy benne, egymásra épülve, egyre magasabb létformák jelenjenek meg. Így előbb-utóbb, az isteni és teremtményi teremtő szabadság más-más szinten megvalósuló összjátékaként, valamilyen formában eljut a Fiú megtestesülését befogadni képes állapotba, vagyis a kinyilatkoztatásra képes létezőig, akit ma embernek nevezünk. A Scotus által megfogalmazott emberi szabadság mintájára, a természet szabadsága sem változtathatta meg az üdvtörténet célját és annak beteljesülését (Krisztus megtestesülését), de nagymértékben befolyásolhatta annak módját.

A teológia a hit fényében tekinthet a szabad, de mégis elhivatott világra. A hittudomány rámutat, hogy a teremtmény számára teremtett volta egyrészt egy alapvető, az egész létét meghatározó függőséget jelent az Istentől, másrészt azonban azt is jelenti, hogy léte, melyet Istentől kap, valóban a sajátja. Ez az önrendelkezés a világ számára belső szabadságot is jelent. Isten nem úgy tevékenykedik a világban, ahogy a világhoz tartozó dolgok tevékenykednek. Isten működése maga soha nem lesz úgy észlelhető, ahogyan a világhoz tartozó dolgok működése észlelhető. Ez egyben azt is jelenti, hogy Isten nem változtatja meg természetellenes beavatkozással a világ saját rendjét. Létrehozza és létben tartja a teremtett valóságot, úgy, hogy annak megadja a maga saját önállóságát.

Az állatok: testvéreink a betlehemi jászolnál

Az evolúciós úton velünk járó legközelebbi rokonainkra, az állatokra tehát nemcsak azért tekinthetünk testvérként, mert valóságos "vér szerinti rokonság" kapcsol össze minket velük (biológiai családfánk valóban összeköt). Sokkal fontosabb, hogy a Megtestesülésre vonatkozó isteni tervben is fontos szerepet játszottak. Előkészítették az utat, lehetővé tették a mi érvényesülésünket. Mint a szerényebb, de idősebb

testvér, aki tudja, hogy okosabb öccse felülmúlta őt, mégis irigység nélkül szemléli annak sikerét, úgy állnak csendesen az állatok az emberek mellett a betlehemi jászolnál.

Az intuíció azt jelenti, hogy az intuitív elme a gondolati elemeket összekapcsoló logikai lépéseket kihagyva, egyszerre látja meg a magasabb összefüggéseket. Assisi Szt. Ferenc – ahogy a Naphimnuszából és más műveiből kiderül – ilyen intuitív módon, zseniálisan érzett rá az ember és a természet közötti valódi kapcsolatra: Mivel egy Teremtőtől származunk, közös az Atyánk, tehát testvérek vagyunk.

Sajnos, mi, egyszerűen gondolkodó emberek nem vagyunk képesek ilyen intuitív módon, egyszerre átfogni a Teremtés nagy igazságait, csak lépésről-lépésre és kis szeletenként tudjuk vizsgálni ezt a valóságot. Ebben nagy segítségünkre lehet például a természettudomány, amely mai állása szerint testvéreinknek mutatja a többi teremtményt. Ezért az ember egyetlen helyes magatartása az lehet, hogy – Szent Ferenc Atyánkat követve – tiszteli és szereti a természetet.

Karácsonykor tehát a természettel szemben megélt testvériségnek egy új oldala is eléink tárul: Nemcsak közös Teremtő Atyánk van, de a Megtestesülés örömhíre valamilyen titokzatos módon az állatvilágot is érinti, amelynek képviselői - Izajás próféta jóvendölése szerint - éppen ezért kapnak helyet a jászol mellett.

